

DEN BRØLENDE TAVSHED

Kjeld Schmidt

Kurserie, 1970, 1. årg., nr. 1.

Den fascistiske stat er en moderne stat. Den etatistiske kontrarevolution er en moderne kontrarevolution.

Når borgerskabets herredømme trues, reagerer det totalitært. Den klasse, der var bærer af liberalismen, er også bærer af antiliberalismen, hvilket ikke er så underligt: begge ideologier tjener til forsvar af de kapitalistiske produktionsforhold.

Omend den revolutionære bevægelse i Danmark ikke udgør nogen akut trusel mod borgerskabets herredømme (det, Baungård i Folketinget under forespørgselsdebatten om den tiltagende brug af politistatsmetoder kaldte "den lovlige samfundsorden", som om det var Gud og ikke Staten selv, der havde lavet lovene), så har denne klassens betalte lænkehunde dog vejret krudtrøg; de fascistoide træk bliver subjektivt erkendelige.

Lænkehundenes terminologi har således ændret sig med situationen; da den revolutionære bevægelse kun var et tilløb til en sådan, tav man; senere talte man om bøller og gadedrenge; senere igen begyndte man at tale om "små minoritetsgrupper" (Hartling). Når ordet minoritet bruges pejorativt, ved vi, hvad klokken er slået. Sammen med dette ord kommer også lugten af blod.

Men når det nu lykkes disse "små minoritetsgrupper" at afsløre, at der er noget, der forsvares med alle til rådighed stående midler (og som det før er sket i dette lands histo-

rie; også med grundlovsstridige midler), når det lykkes dem at punktere "den lovlige samfundsorden's i forvejen ikke alt for solide legitimitet", så er det på tide at slå til; cf., hvad Mussolini-apologeten Ole Bjørn Kraft sagde på det Konservative Folkepartis landsmøde (29.-30.11):

"Man kalder det drengestreger, men de, der står bag, sigter mod et bestemt mål. De skaber en følelse af usikkerhed og uro. Anslag mod statens autoritet skal mødes med fasthed."

Det er på baggrund af denne etatistiske kontrarevolution, at apellen fra lænkehundene til det store tavse flertal skal forstås.

Det er det store tavse flertals for-tjeneste, at det ikke blander sig i politik.

"Det store flertal hører til de stille, der passer arbejdsplads og aftenskolearbejde." (Poul Møller på samme landsmøde).

Deres passivitet er deres dyd. Mens den tidlige liberalisme appellerede til "offentligheden", d.v.s. en kritisk opinion, appellerer de moderne lænkehunde til de stummes udtalte og derfor statsbærende meninger. Mens det tidligere var en forudsætning for demokratiet, parlamentarismen og retssamfundet (Poul Møller), at der var en offentlighed, er det nu en forudsætning, at der ikke er en offentlighed. Afpolitiseringen og privatiseringen er en forudsætning for senkapitalismens skrøbelige stabilitet.

Det store tavse flertal er en apolitisk og uorganiseret masse; at til-lægge en sådan ansamling af individer bestemte politiske meninger er absurd. Der er tale om en regulær solipsisme, d.v.s. at man underforstår,

"at det indre liv er noget bestemt og klart udformet, også før det kommer til udtryk. Men dette er stort set uholdbart. Det indre liv er oftest flygtigt og ubestemt Dersom vi lever et såkaldt rigt indre liv, så er det ikke bare skjult for andre, men måske heller ikke noget at vise frem, dersom vi prøvede det." (Dag Østerberg: Forståelsesformer, Oslo-66 p. 73).

Men når de af de statsbærende partier - fra det Socialistiske til det Konservative Folkeparti - så foragtede aktivister formår at rejse et politisk spørgsmål, med andre ord at skabe en offentlighed, tendensielt at politisere det store, tavse flertal - så er det på tide for de statsbærende partier at slå fra sig: ved (over for medlemmerne af det store tavse flertal) at udgive sig for at repræsentere dette tavse flertals illusoriske totalitet: det gælder om at få enhver

til at tro, at de andre mener som Poul Møller og de andre lænkehunde. Akkurat som det lykkedes fascisterne at fascinere enhver tysker til at tro, at han - ved at være antisemit - handlede som enhver anden.

Men i et samfund, hvor det er en dyd at være politisk passiv og indifferen kan man ikke tage de således dydige til indtægt for en bestemt politik: det er at ville afpolitiserere og politisere på én gang. Man vil på én gang dæmme op for den revolutionære bevægelses politisering af det store tavse flertal - og samtidig påberåbe sig dette flertals ikke eksisterende politiske meninger. Dette, de statsbærende partiers dilemma, er den revolutionære bevægelses håb.

Hos lønarbejderne beror senkapitalismens eneste legitimitet på, at den sikrer en støt stigende levede og fred til at fordøje denne støt stigende levede. Kort sagt: senkapitalismen er kun legitim, forsåvidt som den skaffer madro.

Senkapitalismen besidder ikke hos denne klasse en sådan legitimitet, at den ville droppe madroen og lade sig politisere til forsvar for den bestående orden; og der eksisterer ikke længere et talstærkt småborgerskab, der er i færd med at blive likvideret som klasse, og som derfor (da de vil forsøge at restaurere det tabte) kan sættes ind til forsvar for den bestående orden. Det vil sige, at borgerskabets sidste skanse: den totalitære stat, ikke længere lader sig rejse: borgerskabet mangler barrikadenmateriale. Fascismen er pr. definition en massebevægelse, og en totalitær stat, der ikke bygger på en massebevægelse - er en uting.

Det vil sige, at fascismens epoke er for-tid. Men det, der gjorde den fascistiske stat til en moderne stat, det er ikke racismen, irrationalismen eller antiliberalismen (i bred forstand), men korporativismen, klasse-samarbejdet - og det er ikke for-tid cf. Selskabet for Samfundsdebat.

Summa summarum: lænkehundene kan benytte sig af politistatsmetoder; men i den udstrækning det bliver nødvendigt at politisere for at forsvare borgerskabets herredømme, i den udstrækning er borgerskabets herredømme en saga blott.

Borgerskabet og dets lænkehunde er fanget i historiens store rottefælde.

ikke siger noget om, hvad det er man negerer. Den sande radikale må skelne mellem skadelige og gavnlige virkninger af en negering.

Thi »venstreorienteringen kendetegnes altså af negeringen, men ikke kun af den: også af negeringens retning, d.v.s. netop ved karakteren af dens utopi.«¹⁶³

Fjord Jensen er ikke den eneste, der har tilskrevet den intellektuelle en rolle som i større eller mindre grad adskiller ham fra den sociale struktur. Karl Mannheim er et andet eksempel.¹⁶⁴

Det er Mannheims grundlæggende antagelse, at alle grupper er interessebundne. Ikke desto mindre tror han, det vil være muligt at etablere et »relativt klasseløst stratum«, som skal påtage sig at danne en syntese af forskellige tankeretninger og lede udviklingen i dynamisk retning. Dette skulle blive muligt i større og større grad, eftersom de intellektuelle rekrutteres fra stadig større dele af samfundet. Det skulle ikke medføre, at de oprindelige statusbånd ville forsvinde helt, men tværtimod, at den intellektuelle gruppe skulle blive et miniaturebillede på klassekampen og gennem uddannelsen ville finde den fælles målestok, som argumenternes styrke kunne måles på.

Således når Mannheim frem til sin forestilling om den socialt uafhængige intelligens (»freischwebende Intelligenz« – med et udtryk, som han har overtaget fra A. Weber). Uddannelsen sætter den intellektuelle i stand til at forholde sig kritisk overfor sin egen oprindelse og »opfylde sin mission som prædestineret fortaler« (sic!) for helhedens intellektuelle interesser. Mannheim har imidlertid glemt at tage misteltenen i ed. Selvom man ser bort fra det ingenlunde uinteressante faktum, at uddannelsesrekrutteringen er særdeles skæv fra de forskellige sociale lag,

er det stadig en overvejelse værd, om ikke selve uddannelsen medfører en speciel ideologisk betingning, en særlig interessebundenhed, således at man i stedet for at få en syntese, som indeholder og samtidig eliminerer samfundets kontradiktoriske synspunkter, som resultat får en »bourgeoisification« (med Mannheims udtryk). Der eksisterer ikke nogen garanti for, at uddannelsen er en – i en eller anden forstand – objektiv målestok, hvis indhold vil tjene »det fælles bedste«. Det er en farlig idealisering, som i værste fald vil kunne tjene til legitimering af elitære tendenser.

Den intellektuelle bør efter min opfattelse virke som ideologislører; men ét er, hvad man for sig selv erklærer som noget ønskværdigt, noget andet er, hvordan det faktisk forholder sig. Det fatale hos Mannheim er, at det aldeles ikke falder ham ind, at viden kan blive brugt imod »det fælles bedste«, hvad så dette end er.

I de seneste år har adskillige forfattere fort sig frem med auklager mod de intellektuelle for ikke at opfylde, hvad der forekommer nogle at være et nærmest historisk kald. Her skal som eksempler blot nævnes Noam Chomsky og P. A. Baran.¹⁶⁵

Men spørgsmålet er, som Rapoport påpeger (op. cit.), om man kan tale om noget forræderi, hvis der ikke har eksisteret nogen loyalitet.

Den intellektuelles placering i den sociale struktur må – som alle andre grupper – bestemmes, og det er ikke mindst af interesse at få klarlagt også hans ideologibetingning, hans »mystificerede bevidsthed«.

Som anført af Meek (se ovenstående epigram) er der tilstrækkeligt med undersøgelser at tage fat på. Jeg har i dette afsluttende afsnit blot *peget* på nogle få.

Mit hovedtrinde har i afhandlingen imidlertid kun været at søge en afklaring af dette ene problem: Marx' »an sich«-klassebegreb.

163. L. Kolakowski, *Der Mensch ohne Alternative*, München 1961, p. 143. Bogen findes også på dansk.
164. Mannheim, *Ideology and Utopia*, London 1960.

165. N. Chomsky, *Amerikas magt og de nye mandariner*, København 1970. Baran, *Den intellektuelles forpligtelse*, i: Bent Hansen og H. H. Jacobsen (red.), *Studenterrådet*, København 1968, p. 9-19.

Kjell Björfors: Psykologens rolle i det kapitalistiske samfund Et diskussionsindlæg

Kurasje, 1971, 2. omg., nr. 4.

De materielle og ideologiske forudsætninger for opblomstringen af den psykologiske videnskab efter 1940 finder vi i ændringerne af de vesteuropæiske kapitalistiske lande og USA's samfundsstruktur. Først i de senere år er sammenhængen mellem videnskab og samfund blevet genopdaget. En genopdagelse som blandt andet er hjulpet på vej af USA's krige i Sydøstasien og af arbejder- og studenterbewægelserne, og den kan derfor danne grundlag for en bredt politisk praksis. Dette er Björfors' hovedtema.

1. Indledning.

»Arbeitsgruppen för tillämpningsmomenten inom grundutbildningen för blivande psykologer« beskriver erhvervsrollens indhold på følgende måde:

»Det er naturligt, at psykologernes arbejdsopgaver farves af det anvendelsesområde og den arbejdsplads, hvor de arbejder. Valg af metodik for at undersøge og behandle psykologiske problemer påvirkes også af psykologernes skiftende teoretiske uddannelse og praktiske erfaring. Psykologernes arbejdsopgaver er dog oftest af følgende art: opgaver med at undersøge og gribe ind (f.eks. diagnose og behandling), undervisning og vejledning, forskning og administration samt information. Man kan sige, at psykologen administrerer og anvender psykologisk kundskab i forskellige situationer. Erhvervsrollen farves også af psykologens arbejdsorientering. Den kan være fokuseret på del- eller helhedsaspekter af individer, grupper eller organisationer.«

Her får vi altså bl.a. en beskrivelse af, hvad der farver arbejdsopgaverne, hvad der påvirker psykologens valg af metodik, samt af hvilken art arbejdsopgaverne er. Dette må ses som en beskrivelse af, hvad der eksisterer. Forslaget i sin helhed er dog ingenlunde kun en fastslået af status quo. Tværtimod mærkes et tydeligt forsøg på at påvirke psykologens fremtidige rolle. Men det, der i høj grad mangler i dette forslag – ligesom i så mange andre arbejder om psykologens rolle og funktion – er, hvordan psykologen får sin rolle og funktion givet i det samfund, han lever og virker i. En sådan analyse er nødvendig, for at man skal kunne forandre vores fremtidige rolle. Vi må vide, hvad vi gør, inden vi kan sige, hvad vi skal gøre.

Karl Marx og Friedrich Engels siger i begyndelsen af Det Kommunistiske Manifest:¹

»Alle hidtidige samfundets historie er en klassekampens historie. Fri mand og slave, patricier og plejebøjer, baron og livegen, lavsæster og svend, kort sagt: undertrykkere og undertrykte har stået i stadig modsætning til hinanden, har – snart skjult, snart åbenlyst – ført en uafbrudt kamp, en kamp, der hver gang er endt med en revolutionær omformning af hele samfundet eller med de kæmpende klassers fælles undergang. [...] Det moderne borgerlige samfund, der er opstået ved feudalsamfundets undergang, har ikke ophævet klassemodsigelserne. Det har kun sat nye klasser i

1. K. Marx og F. Engels: Det Kommunistiske Manifest i Udvælgte skrifter, bind I, Tiden, København 1952.

stedet for de gamle, nye betingelser for undertrykkelse, nye former for kampen.

Men vor tidsalder, bourgeoisie's tidsalder, udmærker sig ved, at den har forenklet klassemodsigelserne. Hele samfundet spalter sig mere og mere i to store fjendtlige lejre, i to store klasser, der står direkte i modsætning til hinanden: bourgeoisie og proletariatet.«

Sverige er et kapitalistisk samfund og følgelig et klassesamfund. Her findes undertrykkere og undertrykte. I Historieboken² gives et billede af forholdet:

»Kapitalisten køber ARBEJDERE ligesom han køber MASKINER og RÅVARER (råvarer er noget man skal have for at kunne fremstille ting, f.eks. jern, træ, uld). Og han betaler arbejderne med LØN. Han kan betale høj løn eller lav løn til arbejderne, men en sag er sikker: Arbejderne får aldrig nogensinde lige så meget løn som hans arbejde egentlig er værd. Han får kun en DEL af arbejdet betalt, resten må han arbejde uden at få betaling for det. Resten STJÅL kapitalisten altså.

Det er det »gratisarbejde« eller tyveri, som udgør GEVINSTEN i kapitalistens lomme. For gevinsten kan han købe flere fabrikker, ansætte flere arbejdere, tjene flere penge SÅLEDES VOKSER KAPITALEN.«

Udsægere og udsagne. En herskende klasse og en undertrykt. Hvor står psykologen så? Er han undertrykkeren, bliver han udsaget?

»En tids herskende idéer har altid været den herskende classes idéer.«¹

Med herskende ideer menes her samfundets hele intellektuelle, politiske og institutionelle forhold. Disse ideer kaldes af Marx samfundets »overbygning«, til forskel fra samfundets »basis« – de herskende produktionsforhold, d.v.s. menneskenes forhold til hinanden i produktionsprocessen. På grundlag af produktionsforholdene dannes den herskende klasse ideer, samt sammenslutter sig i institutioner, gennem hvilke den formulerer sine krav, og organiserer sig med hensigten at beholde sin magtposition. Disse ideer siges da at udgøre overbygningen på basis.

Således bliver staten som institution et instrument for den herskende klasse i dens undertrykkelse af arbejderklassen. Indgår psykologen da ikke i den ideologiske overbygning? Er psykologen ikke et instrument i den herskende classes undertrykkelse?

Der findes psykologer, som ikke vil deltage i denne undertrykkelse. Der findes psykologer, som arbejder for en gennemgribende foran-

2. Historieboken, Oftefront 6, Enevada 1971.

dring af produktionsforholdene. Hvilke roller og funktioner finder der for en sådan psykolog?

Jeg vil i det følgende belyse disse tre spørgsmål, altså:

- I. psykologens klasseforhold
- II. psykologens funktion i det kapitalistiske samfund
- III. hvad skal den revolutionære psykolog gøre?

II. Psykologens klasseforhold

Psykologer bliver akademisk uddannede. Der findes relativt få selvstændigt arbejdende psykologer med f.eks. egen virksomhed. Langt de fleste er ansat under staten, kommunen eller andre overhoveder. De er altså lønmodtagere – de sælger deres arbejdskraft.

Det tidligere anvendte citat fra Manifestet,¹ afsluttedes med:

»Men vor tidsalder, bourgeoisie's tidsalder, udmærker sig ved, at den har forenklet klassemodsigelserne. Hele samfundet spalter sig mere og mere i to store fjendtlige lejre, i to store klasser, der står i direkte modsætning til hinanden: bourgeoisie og proletariatet.« (Min understregning).

Denne ytring ligger til grund for den ret almindelige opfattelse, at der findes to klart adskilte klasser – monopolkapitalen og folket (proletariatet). Monopolkapitalen består af dem, som lever af afkastningen af kapital, fulket er alle lønmodtagere. En stadig voksende del af akademikere ville på denne måde objektivt komme til at høre til folket. Dette ræsonnement kan yderligere forstærkes ved at drage en hel del tendenser frem i akademikernes nuværende situation: PUKAS² er blevet sammenlignet med strukturalisternes; mange akademikere bliver i dag udsat for tidstudier og tvungent til at anvende stempler; samt akademikernes stadig mere usikre situation på arbejdsmarkedet. Denne betragtningsskema er relativt enkel, og der er som sagt adskilligt som taler for den. Den fører dog til visse åbenbare vanskeligheder.

Hvem er kapitalister? Svar: de, som lever af

1. Opsæt af UKAS: Universitetsansat embedets arbejdsgruppe for faste studier m.m. I sig artiklen »Udbildningspolitikken i Sverige«, Zent nr. 22, 1971: Nyt styringsinstrument i det svenske uddannelsesvæsen, som kan anvendes til at underordne uddannelsespolitikken under de vigtige dele af statens indtægter i erhvervs-, arbejdsmarkeds- og regionalpolitikken.

deres kapital. Dette er tilsyneladende enkelt, men kompliceres når man anvender det på de individer. Vi kan prøve at anvende det på de 40% af landets befolkning, som ejer halvdelen af landets samlede formue, da disse jo i almindelighed anses for at repræsentere kapitalistklassen. En bestemmelse af deres klasseforhold bør være entydig. Dog finder man, at det absolutte flertal af disse, ca. 300.000 personer, har lønindkomster. For mange af dem er lønindtægterne afgjort større end øvrige indtægter, f.eks. renter og aktieudbytte. De er altså til dels også lønmodtagere. Lige så urimeligt som dette ræsonnement er det at sætte grænsen mellem dem, som har kapital og dem, som ikke har noget. Skulle da alle disse småsparere, som har andele i aktiesparekasser, holdingselskaber etc. høre til monopolkapitalisterne? Er parcelbusejeren udsaget?

Jeg vender mig imod denne dikotome betragtningsskema – monopolkapital kontra lønmodtagere – på grund af de konsekvenser en sådan betragtningsskema fører til. Det store flertal af svenskere, selv flertallet af psykologer, skulle altså objektivt tilhøre proletariatet. Kun et fåtal af proletariatet er dog bevidst om deres objektive klasseforhold. I en tid, hvor modsætningerne øges eller polariseres, bliver proletariatet dog sin stilling bevidst og rejser sig mod monopolkapitalen. Eventuelt kan denne bevidsthed påskyndes og fremmes gennem propaganda og oplysningsarbejde af allerede bevidste.

Marx og Engels har ingenlunde været talsmand for en så forenklet betragtningsskema på klasseforholdsspørgsmålet. De siger: »Hele samfundet spalter sig mere og mere i to store fjendtlige lejre...« (min understregning). De taler også i Manifestet om 5 forskellige klasser, nemlig kapitalistklasse, storbourgeois, småbourgeois, proletariat og pjaltproletariat, samtidig med at de berører »tenderende lag« mellem klasserne. Det er altså ikke et spørgsmål om en statisk kløvning af menneskeheden i to adskilte grupper, hvor tilhørsforholdet entydigt og objektivt kan fastlægges. I stedet drejer det sig om flere grupperinger, klasser, som mange gange kan være svære at afgrænse fra hinanden, da der indenfor og mellem disse klasser findes grupper af mennesker, som er på vej til en anden klasse. Eksempler herpå i dagens Sverige mangler ikke. Mange småbønder, mindre foretætningsdrivende og håndværkere tvinges i dag til at opføre med deres private virksomhed og i stedet gå ind i industrien eller i servicefagene – mange af dem tvinges altså fra småbourgeoisiet ind i proletariatet.

Hvordan kan så psykologens klassetilhørighed bestemmes? Daniel Fleming og Beagt Åbert⁴ har i deres skrift forsøgt at lave en mere gennemtænkt analyse af akademikernes klassetilhørighed. De bygger her på Theorien über den Mehrwert af Marx. Forkortet kan deres ræsonnement beskrives som, at kun arbejdere, som er beskæftiget i direkte merværdiproduktion, kan siges at tilhøre arbejderklassen. Det er ved at producere varer, som har en højere værdi, end hvad arbejderen får for dem (løn), at arbejderen bliver udsøgt. En del af merværdien går til profit, en del går til statsapparatet, en del til servicegrene som reklame, banker etc. Kun et meget lille antal akademikere, og i hvert fald ingen psykolog, deltager i sådant merværdiskabende produktivt arbejde. På et økonomisk niveau kan psykologens klassetilhørighed altså ikke fastslås.

Denne analyse kan givetvis også kritiseres. Hvem er merværdiproducerende? Arbejderen, som gør nogle greb ved et samleband, er det. Men deltager rengøringskonerne i dette? Marx' teorier om merværdi er absolut ikke entydige.⁵

Trods dette har denne analyse, forinden at være mere nuanceret end den foregående, åbenbare fordele, når man ser hvilke konsekvenser den fører til. Psykologens klassetilhørsforhold kan ikke fastsættes objektivt på det økonomiske niveau. Konsekvenserne bliver efter Fleming og Åbert:⁶

»Gennem fremsat alt en ideologisk og politisk kamp kan grupper af studenter (ligesom intellektuelle og andre ikke-produktive sociale grupper i det hele taget) få politiske og ideologiske interesser, som er i overensstemmelse med arbejderklassens.

[7] Der findes ingen objektive klasseinteresser, som gør majoriteten af studenterne til revolutionære, eller til arbejderklassens eller folkets allierede. Først ved en bevidst og revolutionær kamp blandt studenter, eller gennem ændrede klassekampsforhold i hele samfundet, skabes disse fællesinteresser mellem et lag af studenterne (revolutionære og sympatisører), og arbejderklassen (da kao man muligvis tale om sammenfaldende objektive interesser).« (s.26).

Psykologen kan kun gennem handling – politisk handling – vise hvilken side han står på, hvem han solidariserer sig med.

4. D. Fleming og B. Åbert: Utdanningens och universitetens funktion: Studenternas välbefindande i klasskampen; Studentrörelsen i Sverige. Lund 1970. Findes forkortet i Zenit nr. 20, 1970.

5. Se f.eks. Ist Grinbaum: Kapitalismens politiska økonomi. Forlaget Røde Hane, København 1970.

III. Psykologens funktion i det kapitalistiske samfund.

Jeg stillede i indledningen spørgsmålet om hvor vidt psykologen er et instrument i den herskende klasses undertrykkelse. For at belyse dette spørgsmål, vil jeg i det følgende tage statens rolle i det kapitalistiske samfund op. Derved bliver psykologer i ikke-offentlig tjeneste i nogen grad stillet udenfor denne analyse. At psykologer indenfor reklame og markedsføring helt indgår i den kapitalistiske konsumtionstænkning, behøver vel knapt at bevises. At arbejdspsykologer til syvende og sidst handler i arbejdsgeberens interesser, begynder vel i dag at blive et relativt alment accepteret faktum, trods al snak om at selv arbejderen har fordel af »den rette mand på den rette plads« etc.⁷

Nogle definitioner: Reformisme – ved gradvise reformer at få et samfund til at overgå fra kapitalisme til socialisme, hvor altså socialisme indebærer samfundets ejendom af produktionsmidlerne. Revisionisme – at gå bort fra, d.v.s. revidere Marx' lære. Dette indebærer, at reformismen er en form for revisionisme, idet Marxismen-Leninismen meget stærkt betoner uundværligheden af en pludselig, stærkt gennemgribende – d.v.s. en revolutionerende, overgang fra kapitalisme til socialisme.

At de svenske socialdemokrater betræder reformismens vej, er åbenbart. At disse veje er revisionistiske, fremgår af Palmes svar i Aftonbladet d. 18. maj 1971:

»Er du marxist, Olof Palme? Mikael Johansson, 14.

Syster Estrids gata 4, Göteborg.

Svar: Karl Marx' indsats indenfor økonomi, historie og filosofi har på en afgørende måde påvirket hele den videnskabelige tænkning. I den mening er alle marxister. Ligesådan i den mening, at Marx frigjorde tænkningen fra den statiske betragtningsmåde, som prægede liberalismen – den fandtes et trin bagved den liberale sociologi og økonomiske udvikling. Jeg tror dog ikke på 1800-tallets magnifikke teoribygning, skæbnetro etc. Men dette havde Marx selv allerede været inde på – se fortalen til andet oplag af Det Kommunistiske manifest. Marx var selv den første revisionist. Lenin var den anden. Jeg er også revisionist. Olof Palme, statsminister.« (Mine understregninger).

6. Den, som vil vide mere om kritikken af arbejdspsykologien, henvises til Konsten at dressere Mennesket, Stockholm 1969, eller blot tage kontakt med Lunds kommunale arbejderkommune, hvor en arbejdsgruppe i efteråret 1971 vil undersøge arbejdspsykologens rolle i kontrollen af arbejderne.

Marx udviklede sin tænke, mens han levede. Palme kalder denne udvikling for revisionisme, i samme åndedrag som han sætter etiketten revisionist på sig selv. Palmes revidering af marxismen fremgår af sætningen »I den mening er alle marxister«. En marxisme som påstås at omfattes af alle i dagens kapitalistiske samfund, kan umuligt være nogen marxisme. En sådan marxisme er berøvet alt revolutionært indhold. Både den materialistiske historieopfattelses og den dialektiske materialismes videnskabelighed bliver på denne måde omformet til nogle alment omfattende banaliteter. Læren om klassekampen kan således blive til visse forskelle i hensigter og interesser, som dog underordnes til en fælles interesse – velfærdssamfundet med velstand for alle (lige fordelt).

En sådan stat i et kapitalistisk samfund kan aldrig tjene noget andet end den herskende kapitalistklasse, trods alle socialreformer og »socialiseringer«, som gennemføres. Hvad har det bevirket for arbejderne indenfor de af statsjede industrier? For grubearbejderne i LKAB, for ansatte indenfor SJ etc.? Hele den socialdemokratiske magtperiode støtter Lenins' påstand:

»Her er marxismens grundidé om statens historiske rolle og betydning udtrykt med snild klarhed. Staten er et produkt og en ytring af klassemodsetningernes uforsonlighed. Staten opstår der, da og i det omfang, klassemodsetningerne objektivt ikke kan forsones.«

(En af de grundideer Palme er gået bort fra). Marx og Lenin, ligesom Mao Tse-tung, har stærkt betonet og meget entydigt udtrykt, at staten i ethvert samfund står i den herskende klasses tjeneste, samt at statens vigtigste opgave er at bevare det samfund, den er et produkt af. Dette indebærer, at ved overgang fra kapitalisme til socialisme er kousningen af den borgerlige stat en af revolutionens vigtigste opgaver.

Hvad indebærer de de reformer som staten gennemfører? Det viste sig ret snart efter industrialiseringen, at Adam Smith's manchesterliberalisme medførte en uhemmet exploatering og meget stærk kapitalkoncentration. Statslige indgreb blev nødvendige for at garantere reproduktionen af arbejdskraft, samt for at bindre, at arbejderklassen rejste sig mod undertrykkelsen. Desuden behøvedes indgreb for at forbindre de depressioner, som blev en nødvendig følge af modsætningerne indenfor det kapitalistiske system. Den såkaldte social-

liberalisme opstod nu repræsenteret af f.eks. Keynes, Gailbraith m.fl. Statens opgave bliver at lindre på virkningerne af det kapitalistiske system. Gennem den statslige socialpolitik holdes konsumtionsniveauet højt og jævnt, og klassemodsetningerne dølges. Dette uden at der nogensinde bliver sat spørgsmålstegn ved det nuværende samfundssystem.

Statens socialpolitik kan efter dette ræsonnement belyses med nogle citater:⁸

»[7] Vi vil koncentrere os om selve »velstandssamfundet« og forsøge at vise, at det i sig selv er årsag til en lang række alvorlige sociale problemer. Disse problemer må ikke opfattes som »huller i et ellers perfekt samfund«, »mangler som fur eller senere vil blive rettet, og som der arbejdes hårdt for at bøde på. De må ses som direkte følger af den samfundsudvikling, vort økonomiske system skaber. Den indebærer, at produktionsforholdene i vort samfund frembringer minusgrupper.

[7] Den nære sammenhæng, som de (Jon Eivind Kolberg og Per Nestor) viser, at der eksisterer mellem den økonomiske og socialpolitiske udvikling, gør det nødvendigt, at vi ser de sociale problemer i samfundet som noget, der ikke kan løses isoleret, og som derfor ikke bare er et spørgsmål om større bevillinger til socialdepartementet. Det er vort system i sig selv, som skaber klienter

[7] Ud fra denne synsvinkel burde samfundet defineres som sygt, ikke klienten. Alligevel er det ham, som regner for »alfviger«, som »problematisk«, og målet for socialpolitikken bliver derfor at alfivigergruppen skal tilpasses samfundet. Er det umuligt, skjules de. På denne måde tjener de begrebsapparater som bruges, og den praksis som drives på det samfundsvidenskabelige og det socialmedicinske område, til at bevare de strukturer som findes i samfundet.

[7] Efterhånden er det gået op for mange, at der eksisterer mangler ved velfærdssatens. Mægtige politiske kræfter i samfundet går ind for at udbedre disse, og de sætter sig høje mål for det de vil opnå. Men ofte er de mål, som bliver sat, af en sådan karakter, at de er uopnåelige indenfor vort samfundssystem. Dermed opstår der en afstand mellem præstationsniveau og aspirationsniveau. Dette fører til apati og manglende politisk vilje til at søge nye veje på det socialpolitiske felt.«

Eller som Stig Larsson og Kurt Sjöström siger:⁹

»Socialpolitik og socialforsorg præges af klasse-samfundet.

Denne i og for sig banale påstand indebærer frem for alt følgende:

8. H. Rønning og L. G. Lingsås: Ledare. Kontrast nr. 1, Oslo 1970.

9. S. Larsson og K. Sjöström: Velfærdssystemet i klassesamfundet – socialpolitik og socialvård i Sverige. Zenit nr. 18, 1970.

7. I. V. Lenin: Staten og revolutionen. Tema 1970.

- socialpolitik og socialforsorg er en del af det økonomiske system
 - »velfærdsorganerne« indgår som instrument i det kapitalistiske statsapparat
 - Socialpolitik og socialforsorg genspejler klassekampen og er delvist resultatet af de gevioster, som arbejderklassen har kunnet opnå.

[1] Fra disse udgangspunkter har stadig flere opdaget, at socialforsorgen har en funktion i den sociale kontrol, hvor de dominerende værdisystemer er middelklassenormer. Et middel i denne sociale kontrol er den »diagnostiske kultur«, som henter sit idéindhold ikke bare fra psykiatrien, men også fra psykologien og den borgerlige socialpsykologi og sociologi. [2] Den sociale forsorg bliver et instrument til tilpasningen af menneskene til det bestående samfund, ja endog til de bestående systemer indenfor forsorgsinstitutionerne.

Der findes naturligvis også de, som er gået ud fra de marxistiske teorier om staten som et instrument for den herskende klasse, og har forsøgt at sætte socialforsorgen ind i denne sammenhæng. Den kapitalistiske statsmagt har ikke bare militær, politisk, domstole og fængsler til sin rådighed (Lenin nævner også præsterne, som selv i Sverige beholder en funktion til det bestående beskyttelse; men spørgsmålet er, om ikke socialarbejderne har overtaget en stor del af præsternes funktioner). Den kapitalistiske statsmagt anvender mere differentierede, nuancerede (og indviklede) instrumenter, så længe de fungerer.

[3] Socialforsorgen har ofte en mere direkte funktion i at tilpasse mennesker til det bestående system og etablerede vurderinger. I den sidste ende har den kommunale socialforsorg i samarbejde med lensstyrelsen mulighed for at gribe til fysisk tvang (bureaukratsloven og ædelighedsloven).

[4] I den socialpolitiske debat kan man udskille klart konservative og reaktionære opfattelser, som kun stiller krav om beskyttelse af det bestående samfund. De genspejles i kravene om udbyggede politiresourcer, hårde domme mod småforbrydere og udvidede muligheder til tvangsforanstaltninger efter loven om lukket psykiatrisk forvargning. Der forekommer en anden retning, som er mindre konservativ og mere liberal, som ønsker at tilpasse menneskene til samfundet gennem anvendelse af moderne psykologiske, socialpsykologiske og pædagogiske principper. Den tredje strømning, som har tilhængere indenfor et bredt politisk felt fra Garthon-liberalister til venstresocialdemokrater, ønsker at tilpasse samfundet til individerne, men det er det bestående samfund, som udgør rammen.

Socialforsorgen synes altså at indgå i den sociale kontrol, ligesom fængsels- og psykiatrisk behandling (se f.eks. filmen Mishandlingen eller studer sociopatredogørelsen) etc. Psykologens rolle i denne kontrol er åbenbar.

Jesper Jensen har i Nordisk Psykologi nr. 1,

1970¹⁰ karakteriseret psykologens forskellige roller. Vi har »lakajen«, »ludderer«, »skraldemanden«, »klunseren«, »ghettobestyreren« samt »suffløren«.

»Lakajen« arbejder med reklame, markedsføring og andre funktioner, som direkte har at gøre med det private næringslivs produktion og afsætning.

»Far disse psykologer drejer det sig ikke om at give mennesker det, som de ifølge den psykologiske viden har brug for. Det drejer sig derimod om at analysere de mere eller mindre indplantede behov - og derpå udnytte dem som motivation for forbrug af den vare, der skal sælges« (Ibid.).

»Ludderer« (bl.a. arbejdspsykologen) arbejder med personale- og trivselsproblemer.

»[1] Har man eksempler på, at man har forbedret trivslen, hvis det har medført nedsat produktion eller nedsat produktivitet? Har man eksempler på, at man har forbedret trivslen, hvis det har medført en mindre effektiv ekspedition?»

[2] Eksistensen af luddere afspejler fundamentale problemer i menneskers forhold til kærligheden. Eksistensen af psykologer i den tilsvarende rolle afspejler fundamentale problemer i menneskers forhold til deres arbejde. Når man ikke vil eller kan pille ved grundlaget for lønarbejdet, må man naturligvis nøjes med at udvælge og tilpasse mennesker til dette lønarbejde, så friktionen bliver mindst mulig.

Overalt i vores samfund er der nogen, som falder udenfor, eller ved siden af. Da vores samfund jo som bekendt er et af de bedste i verden, må det være de pågældende personer, som der er noget vejen med. Derfor har man brug for psykologer. Deres opgave er dels at konstatere om og på hvilken måde, folk falder udenfor et eller andet system, dels at sørge for anbringelse et eller andet sted, hvor det øvrige systems velsmurte gang ikke trues af outsiders. Denne sortering og anbringelse er den ene hovedopgave.

Den anden hovedopgave er at prøve at bringe nogle af de således frasorterede tilbage til det normale og dominerende system igen. Her kræves en behandling, her kræves indgreb. Da der som sagt ikke er noget i vejen med systemerne, så behandler man personerne. Man revaliderer, man resocialiserer.

[3] Den første hovedopgave, at sortere og anbringe, er at ligne ved det, som en skraldemand laver.

[4] Det er ikke skraldemanden, som kasserer tingene. Han konstatierer blot, at de er kasseret. Det er heller ikke psykologen som kasserer mennesker. Et eller andet socialt system har allerede helt eller delvis udskilt den person, som sendes til psykolog.

10. Jesper Jensen: Psykologens roller i samfundet. Nordisk Psykologi nr. 1, 1970.

[1] Når skraldemanden har fjernet de kasserede ting, kan klunseren gå i gang. Han graver ned i skraldet, leder efter brugbare sager, finder ting frem, som kan renoveres og bringes tilbage i omsætningen - evt. i andre funktioner end de oprindelige.

[2] Det svarer til psykologernes anden hovedopgave. At bringe kasserede mennesker tilbage i den rentable produktions omlob. Naturligvis er det kun de færreste, som egner sig til en sådan tilbageføring. Derfor bliver der en stor rest tilbage. Hvad skal vi stille op med dem? Dem overlader vi til ghettabestyrerne.

[3] Til det kan jeg sige, at det afhænger af forskningens emne og undervisningens indhold og sigte, hvor man vil placere disse funktioner. En stor del hører naturligt hen under de allerede nævnte roller. Der er en del forskning, som direkte går ud på at vejlede luddere, skraldemænd, klunsere og ghettabestyrere. Derved bliver forskning og undervisning i denne henseende blot en anden måde at udfylde de samme funktioner eller roller på. Forskeren og underviseren er de øvrige roller »sufflører« (Ibid.).

Psykologien udfylder også andre funktioner, foruden at være en væsentlig del af den sociale kontrol. Som tidligere berørt, tjener psykologien til at skjule klassemodsatningerne. Konfliktler på arbejdspladser auses for at være forskyldt på visse »urostiftere« - psykisk labile individer. Demonstranter auses for at gøre faderoprør etc. Psykologiske teorier er produkter af det kapitalistiske samfund. Termer som »need achievement«, »selvrealisation« etc. giver indtryk af, at det kapitalistiske menneske er en naturlovsbestemt. Teorier om moderens betydning for barnet under opvæksten viser en påfaldende tilpasning til økonomiske konjunkturer. Under trediveernes depression med den store arbejdsløshed skulle kvinden være hjemme hos barnet langt ind i puberteten. I dag, da kvinden behøves som letmobiliseret arbejdskraftreserve, fremhæves værdien af den sociale træning, børn får i børnehaver allerede i to års alderen. Endnu tydeligere mærkedes dette i England under anden verdenskrig, da der opstod et enormt behov for kvinden i produktionen. Margot Bengtsson giver et billede af dette i »Kvinnans roll i samhället - en fråga om ekonomi eller psykologi?«¹¹ Dette er ikke noget specifikt for teoridannelsen omkring kvinden. Samme analyse med lignende resultat kan gøres af alle borgerlige psykologiske teorier.¹²

11. Häften för Kritiska Studier nr. 7-8, 1969.

12. Under udarbejdelsen af dette diskussionsudlæg fik jeg bemærket, at der ikke er noget uludt. Jeg blev anbefalet at læse Amhøjensson og Elzinga: Tradition og Revolution - hoveddrag i det europæiske tankandets historie, Stockholm 1969. Der finder man følgende:

»Den stolte skole, som var virksom i århundrederne om-

IV. Hvad skal den revolutionære psykolog gøre?

Jeg er altså kommet frem til følgende to konklusioner:

- 1) Psykologen kan kun bevise sit klasseilhørsforhold gennem politisk handling.
- 2) Psykologen hjælper i sin erhvervsmæssige virksomhed med til at bevare og forsvare det kapitalistiske samfund.

Det indebærer, at den socialistiske psykolog daglig i sin arbejdsvirksomhed tvinges til at udføre politiske handlinger, som strider mod hans overbevisning. Dette paradoks synes at fore til, at man må holde op som psykolog. (Man kan jo endog tænke sig at holde op med at være socialist.) Denne konklusion er dog ufrugtbar (men den er et tydeligt eksempel på hvordan blandedøkonomisk socialisme-kapitalisme umuligt kan eksistere). Vi lever i et kapitalistisk samfund. Vi tvinges daglig til at tjene det kapitalistiske system. Arbejder vi på en fabrik, tjener nogen på vort arbejde, vi bidrager til at holde konsumtionen oppe, vi tvinges til at lade vore børn udsættes for den borgerlige propaganda i skoler, TV, radio etc. Det, vi skal gøre, er at blottlægge modsætningerne indenfor det kapitalistiske samfund, og kapitalismens forsøg på at skjule klassemodsatningerne, påvise dem for andre, undgå at drages ind i konsumtions- og præstationstænkningen, udnytte det kapitalistiske samfunds ressourcer til propaganda og politisk arbejde. Et politisk arbejde, som først og fremmest har det formål at knuse kapitalismen og at opbygge et socialistisk samfund.

Hvad dette indebærer for psykologen er svært at sige. Jeg vil dog forsøge at give nogle retningslinjer, som jeg tidligere har publiceret.¹³

kring Kr.f. beskæftigede sig ganske vist en del med fysikalske spørgsmål, men den største del af deres spekulationer vedrørte livsanskuelsesproblemer. [1] Sjælens ubegrænsede var ideet. For at nå dette mål skulle man give op på sig selv, man skulle undersøge sine tilbøjeligheder og drifter. Stokkernes var interesserede i psykologi, mens de forsømte samfundsproblemerne. I det hele taget blev det videnskabelige klima under hellenistisk til mere og mere antropocentristisk, og det var de psykologiske og religiøse spørgsmål, som optog interessen.

Det er givet, at sådanne filosofiske retninger tjente det etablerede samfunds interesser. Problemer, som kunne løses politisk, reduceredes ned til anliggender for det enkelte individ, anliggender, hvis interesse var tilbøjeligheder og drifter. Interessen i at manipulere naturen blev forskudt til en interesse i at manipulere mennesker. Sådant opstår psykologien.

13. K. Björfors: Vad gör en revolutionär psykolog? Psykolognyt nr. 10, Stockholm 1970.

»[] For en revolutionær gælder det om at kunne afgøre, hvilke foranstaltninger som er reformistiske, og hvilke som er revolutionære. Dette er ofte meget svært. Hvis en psykolog, ansat f.eks. indenfor mentalforsorgen, kommer igenom med nogle planer om rehabilitering med høj grad af fordelt ansvar, elimineret af både den hierarkiske personalstruktur og den skarpe grænse mellem personale og patienter, giver han patienterne større muligheder for eget ansvar og dermed kollektiv handling, som på længere sigt kan fremme en *klassebevidsthed*. Men hvor mange kompromisser er han tvunget til at gøre for at få sit forslag igennem? Hvilken risiko findes der for, at den effektive behandlingsmetode bliver anvendt til forkerte formål? Hvordan skal den revolutionære psykolog kunne klare sig i den daglige konfrontation med socialpolitikere, eksperter, kapitalister og andre konservative psykologer?

Den vigtigste forudsætning for at kunne arbejde revolutionært er en *social basis*. Den revolutionære må have regelmæssig og gensidig kontakt med en større gruppe mennesker, som objektivt set har fordel af en socialistisk revolution. For psykologen er en sådan naturlig basis *klienterne*, specielt dem med lav indkomst. Psykologen må her gå ud over den erhvervsæssige kontakt. Det skal være en kontakt mellem individer. De revolutionære psykologer kan eksempelvis arbejde indenfor de patientforeninger, klientsammenslutninger, bylag og samtaleaktioner som er opstået i de seneste år. Hvis disse grupper optager kontakt med hinanden, aktiverer såkaldte almindelige mennesker og systematisk undgår korrumpierende kontakt med myndigheder og massemedier, kan en bevægelse dannes, der kan få revolutionær kraft. På længere sigt må disse subversive grupper indgå i en massebevægelse med disciplineret politisk ledelse for at kunne blive virkelig effektive.

For den revolutionære psykolog personligt gælder det om at undgå at blive draget ind i ansvarsfuldt, vellønnet og tidskrævende erhvervsarbejde, som hindrer den revolutionære virksomhed.

Nogle tips:

1. Start ikke egen kommerciel virksomhed.
2. Undgå høje poster i det statslige og kommunale forsoershierarki.
3. Giv så meget af din løn til revolutionære formål, at du lever på et gennemsnitligt standardniveau.
4. Omgås så lidt som muligt med andre psykologer, læger og kulturpersoner.
5. Omgås så meget som muligt med kontorassistenter, plejepersonale og andet lavtlønt personale på din arbejdsplads.
6. Nægt overtidsarbejde og udnyt arbejdstiden til revolutionært arbejde.
7. Sørg for at være med i revolutionære studie- og aktionsgrupper, hvor du kan diskutere dine politiske og personlige problemer.
8. Bekæmp glorien omkring psykologerhvervet, og afslør al straffe- og formyndermentalitet som skjuler sig bag behandlingsfraserne.
9. Udnyt dine erhvervsæssige kundskaber for at forklare forsoersapparatet, mentalhelsskagnen og psykologiske problemer for almindelige mennesker.
10. Læs revolutionær litteratur og oprethold kontakt med andre revolutionære bevægelser.

Punkt 6. indebærer, at du skal gøre dit arbejde så revolutionært som muligt. Til punkt 9. hører det at afsløre psykologiseringen, og de psykologiske teories funktion som opretholdere af og forsvar for den borgerlige ideologi. Forsøg at fremarbejde en psykologi i folkets tjeneste. Desuden punkterne:

11. Saml og spred alle de fakta, som du kan få gennem din tjenestestilling, idet de viser udstødningsfaktorer, kontrolfunktioner etc. i det kapitalistiske samfund.
12. OP TIL KAMP.

Leo Jensen: Produktionsforhold

Dette arbejde begyndte som et forsøg på at læse værdilæren hos Marx i lyset af Althusser' overdeterminationsbegreb. Under arbejdet med at skrive denne undersøgelse om til en artikel, blev det imidlertid klart at behandlingen af produktionsforholdene ikke var tilfredsstillende. Det gav naturligvis anledning til nye overvejelser og det er dem, der nu fremlægges i denne artikel.

Måske burde artiklen ikke offentliggøres for den var modnet lidt - det har i følge sagens natur uoverskuelige konsekvenser, når man piller lidt ved de grundlæggende begreber, men jeg vover forsøget og prøver indledningsvis at se på hvilken betydning den definition af produktionsforholdene, der fremlægges her, har for Althusser's og specielt Balibar's arbejde inden for dette område. Vi må håbe at hastværk ikke altid er lastværk.